

ADOBE
CREATIVE SUITE 4

magyar
nyelvű
változat

InDesign Haladóknak

Dr. Pétery Kristóf

Mercator
Stúdió

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

Kiadja a Mercator Stúdió
Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője
Lektor: Gál Veronika
Szerkesztő: Pétery István
Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 978-963-607-519-4

© Dr. Pétery Kristóf PhD, 2009
© Mercator Stúdió, 2009

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.
www.akonyv.hu és www.peterybooks.hu
T/F: 06-26-301-549
06-30-30-59-489

TARTALOM

TARTALOM	3
ELŐSZÓ.....	8
SZEMPONTOK A TÖRDELÉSHEZ	15
A tipográfia jellegzetességei	15
Tipográfiai mértékrendszer	16
A tipográfiai közlés elemei	17
A betű	17
Betűtípusok.....	18
Betűfajták, változatok	26
Betűfokozatok megválasztása	26
Betűtípusok megválasztása.....	28
A sor	33
A szövegtömb.....	33
A szabadsoros szöveg	34
A sorcsoport	34
Tipográfiai díszek	36
Illusztrációk.....	36
A tipográfiai kompozíció.....	37
Tördelési szabályok.....	37
A SZÖVEG TÖRDELÉSE	43
A tördelési mód beállítása	43
A tördelés beállításai	44
Elválasztás	45
Az automatikus elválasztás	45

A kézi elválasztás	46
Szó- és betűtérközök	48
Hasábok	49
TERJEDELMES DOKUMENTUMOK.....	51
Könyvfájlok	51
Könyvfájl-kezelés.....	52
Könyv mentése	53
Könyvdokumentum-kezelés.....	53
Könyvobjektumok számozása	57
Szinkronizálás	66
Könyvfájl nyomtatása, exportálása	67
Jelölők	67
Tárgymutató készítése	71
Témakörlista készítése	72
Tárgymutató-bejegyzések elhelyezése	74
Tárgymutató létrehozása	76
Tartalomjegyzék készítése	78
XML KEZELÉSE	84
A struktúramező	84
Címkék létrehozása	87
Tartalom címkézése	88
Automatikus címkézés.....	89
Kézi címkézés	89
Címkézés stílus alapján.....	90
Címkejelölők megjelenítése.....	92
Dokumentumstruktúra kialakítása	94
XML importálás.....	98
XML exportálás.....	102
DTD fájlok használata.....	104
DINAMIKUS DOKUMENTUMOK.....	107

Dinamikus Flash dokumentumok.....	107
Oldalátmenetek	108
Hiperhivatkozások	109
Kereszthivatkozások.....	112
Exportálás Flash fájlba	115
Dinamikus PDF dokumentumok	117
Gombok.....	118
Exportálás PDF fájlba	120
AUTOMATIZÁLÁS.....	121
Adategyesítés.....	121
Az adategyesítés lépései.....	122
A céldokumentum előállítása.....	124
Összefésülés	131
Parancsfájlok	134
Menükhöz csatolt parancsfájlok.....	136
Bővítmények.....	137
KÖRNYEZETI BEÁLLÍTÁSOK	139
InDesign működési beállítások	139
Általános beállítások.....	140
Felhasználói felület beállítása.....	141
Szöveg beállítása	143
Egyedi szövegbeállítások	146
Kompozíció beállítása	147
Egységek és lépésközök beállítása.....	148
Rácsok beállítása	149
Segédvonalak és munkaterület beállítása	150
Szótár beállítása.....	151
Helyesírás-ellenőrzés beállítása	152
Automatikus javítás beállítása	153
Jegyzetek beállítása	154

Szövegegység-szerkesztő megjelenítése beállítása	155
Megjelenítés minősége beállítása	156
Fekete megjelenése beállítása	157
Fájlkezelés beállítása	158
Vágólap kezelés beállítása	159
Gyorsgombok	160
Munkaterületek	162
Menük beállítása	163
Bridge preferenciák	164
Általános csoport	165
Bélyegképek csoport	165
Lejátszás csoport.....	166
Metaadatok csoport	167
Kulcsszavak csoport.....	168
Címkék csoport.....	169
Fájl társítások csoport	169
Gyorsítótár csoport	170
Indítási parancsfájlok csoport	171
Speciális csoport	172
A Version Cue testre szabása	172
Általános beállítások.....	173
Rendszeradminisztráció	175
SZÍNKEZELÉS, KALIBRÁCIÓ	185
A monitor kalibrálása	186
Színbeállítások	190
AZ ESZKÖZTÁR IKONJAI	195
MACINTOSH GYORSGOMBOK	218
Eszközökhöz rendelt gombok.....	218
Objektumkiválasztás és mozgatás	220
Átalakítás.....	222

Görbék szerkesztése.....	222
Táblázatszerkesztés.....	223
Szövegkeresés és csere	224
Szövegbevitel, szerkesztés	225
Mozgás és szövegkijelölés	226
Dokumentum megjelenése.....	227
WINDOWS GYORSGOMBOK.....	229
Eszközökhöz rendelt gombok.....	229
Objektumkiválasztás és mozgatás	231
Átalakítás.....	232
Görbék szerkesztése.....	233
Táblázatszerkesztés.....	234
Szövegkeresés és csere	235
Szövegbevitel, szerkesztés	235
Mozgás és szövegkijelölés	237
Dokumentum megjelenése.....	238
MAGYAR-ANGOL SZÓTÁR.....	240
ANGOL-MAGYAR SZÓTÁR.....	296
Felhasznált és ajánlott irodalom	352

ELŐSZÓ

Tisztelt Olvasó!

Az Adobe Systems Incorporated cég InDesign kiadványszerkesztő programja a személyi számítógépeken eddig egyeduralgkodó QuarkXPress babérajaira tör. Voltak már ilyen próbálkozások (például a Corel-féle Ventura vagy az Adobe-féle PageMaker), ámde ezek bár sok jó szolgáltatással rendelkeztek, nem lehettek átütőek, több okból is. Egyrészt amikor ezek piacra kerültek, a személyi számítógépek elterjedtsége sokkal kisebb volt, másrészt akkoriban még az Internet sem volt, hogy a számítógépes kiadványszerkesztést – tekintettel a web alapú megjelenésre és terjesztésre – erősítse.

Azóta sok minden gyökeresen megváltozott, elterjedt a PC, az asztali kiadványszerkesztés (*Desk Top Publishing*) és az Internet is. Az Adobe pedig kihozott egy olyan, minden igényt kielégítő kiadványszerkesztő programot, vagyis az InDesign alkalmazást, amely már méltó vetélytársnak számít. Ebbeli voltát megerősíti az a tény is, hogy a CS2 változatban már lokalizálták, vagyis elkészült a magyar nyelvű változat is. Szerencsére ugyanez érvényes a CS3 (vagyis az 5.) változatra is, amely jelen kötetünk tárgyát képezi.

A grafikus programok a képkezelés és tárolás szempontjából két csoportra oszthatók. A vektorgrafikus szoftverek az ábrázolás során a képet alkotó alakzatokat matematikai egyenletekkel írják le, ebből adódik az az előny, hogy az ilyen képek korlátlan mértékben nagyíthatók és kisebb helyet foglalnak el, hátrányuk, hogy fényképek kezelésére nem alkalmasak (bár ma már léteznek hibrid rendszerek is). Ezzel szemben a rasztergrafikus kép pixelekből áll, és az állományok a kép minden egyes képpontjának színét és egyéb jellemzőit eltárolják. E tárolási és feldolgozási mód előnye, hogy minden egyes képpont külön szerkeszthető, így fényképek feldolgozására, retusálására kiválóan használható, hátránya viszont az, hogy ezek a képek sokkal nagyobb lemezterületet foglalnak és a számítógép

memóriájának méretével szemben is igényesebbek, ugyanakkor az ilyen képek minőségromlás nélkül csak korlátozottan nagyíthatók.

A rasztergrafikus programok közé tartozik az Adobe cég Photoshop nevű programja, amely egyfajta etalon a képfeldolgozással és grafikával foglalkozók körében, ugyanakkor azonos szintű konkurenciával alig rendelkezik (a fejlesztő honlapja: www.adobe.com). Ezzel a szoftverrel szinte mindenféle képfeldolgozással kapcsolatos probléma megoldható. A programban korábban többféle újítás jelent meg, amelyet előbb vagy utóbb a konkurens programok fejlesztői is átvettek. Ezek közé tartozik a rétegek kezelése (amikor a kép jellemző részeit különböző rétegekre helyezük, és rétegenként módosítjuk), vagy a beépülők, azaz a „plugin”-ek használata (ezek egy külön könyvtárban elhelyezkedő, esetleg más fejlesztőtől származó, speciális funkciójú fájlok, külön programok, amelyek betöltés után beépülnek a Photoshop program menürendszerébe).

A képek rétegenkénti kezelése azért előnyös, mert a rétegekre helyezett objektumokat a kép más rétegeinek módosítása nélkül változtathatjuk meg, tartalmukat önállóan mozgathatjuk. A rétegeket átlátszóvá tehetjük, közöttük különféle csoportosítási és egyéb műveleteket végezhetünk, sorrendjüket másíthatjuk, rajtuk külön-külön más grafikus szűrőt alkalmazhatunk stb.

A beépülők is szabvánnyá váltak, ezeket szintén használják más retusáló programok. A legtöbbjük egyfajta grafikus szűrő, a szaknyelvi zsargonban „effekt”, de készültek, fájlátalakító, védjegykezelő pluginek is. A grafikus szűrők a kép kijelölt részén vagy az aktuális réteg tartalmán hajtanak végre valamilyen látványosak műveletet. Ezeket a szűrőket néhány másik programban (például az Adobe Illustrator, CorelDraw, Corel Photo-Paint, Paint Shop Pro szoftverekben) is használhatjuk.

A Photoshop a nyomdai előkészítés és képfeldolgozás legelterjedtebb programja. Külön érdekesség, hogy már az 5.0-ás változatot is lefordították magyar nyelvre. 2002-ben jelent meg a program 7.0-ás, 2004-ben CS (8.0), 2005-ben CS2 (9.0), majd 2007-ben CS3 (10.0), 2009-ben CS4 (11.0) változata. E programnak is csakhamar megjelent a magyar nyelven lokalizált változata. Az Adobe Photoshop CS4 magyar nyelvű programváltozata a program közép-

európai felhasználók számára adaptált, javított verziója, amelyben a szöveget a számítógépen telepített operációs rendszertől függően cseh, magyar, görög, lengyel, orosz és török nyelven is megadhatjuk. A magyar nyelvű verzió mindenben megegyezik a Photoshop CS4 programmal, de támogatja a magyar karaktereket és a Unicode szabvány szerinti, 16 bites karakterkészleteket.

Ez a képszerkesztő program az egész világon szabvánnyá vált a Macintosh és a PC platformon egyaránt. A program kezeli a CMYK színmódot is, ezért jól használható a dokumentumok nyomdai előkészítésére is. A két platformon a program kezelése szinte teljesen megegyezik, a néhány eltérésre az adott helyen felhívjuk a figyelmet. Az egyik különbség az eltérő könyvtárszerkezet, egy másik eltérés a billentyűkombinációk használata. A PC-ken például a **Ctrl** billentyű nyomva tartása szükséges egyes funkciók kiváltásához, míg a Macintosh rendszereken ennek a **Command** (⌘), illetve az „Alma” billentyű felel meg.

A vektorgrafikus programok közé tartozik az Adobe Systems Incorporated cég Illustrator nevű programja, amely a bitképes Photoshophoz hasonlóan egyfajta etalon, ipari szabvány a grafikával foglalkozók körében. Az első Illustrator 1987-ben jelent meg. Eredetileg Apple Macintosh számítógépeken volt használható, később megjelent IBM kompatibilis személyi számítógépeken használható változata is. A vektoros rajzszerkesztők egyik legelterjedtebb, legkedveltebb programja az egész világon. E piacon a CorelDRAW örök vetélytársa. Míg az ellenlábas népszerűségét annak köszönheti, hogy komplex programcsomag részeként árulják, az Illustrator mellett szól, hogy Macintosh számítógépeken is használható, minden szokásos vektoros formátumot kezel (importál és exportál), saját grafikus formátumát (.ai) a fontosabb grafikus és kiadványszerkesztő programok felismerik, eszközeit könnyen kezelik a piacvezető raszteres képszerkesztő (Adobe Photoshop) felhasználói, illetve ugyanezeket a vektoros rajzeszközöket építették be az egyik legújabb kedvenc, a kiadványszerkesztő Adobe InDesign programba is. A program CS (11.0) változata 2004-ben jelent meg, majd hamarosan, 2005-ben előrukkoltak a CS2 (12.0), majd 2007-ben a CS3 (13.0), 2009-ben a CS4 (14.0) változattal, amelyet magyar nyelvű felhasználói felülettel is kiegészítettek.

Az Illustratorból származó grafikák, lapterv felhasználhatók az interneten, nyomtatásban és multimédiás video animáció alapjaként. Az Illustrator fájlok természetesen más Adobe programokban is feldolgozhatók, sőt a program .ai formátumát a leggyakrabban használt irodai (például a Microsoft Word) és konkurens grafikai szoftverek (például a CorelDRAW) is felismerik. A legújabb technológiát a dinamikusan változó adatbázistartalom nyugvó XML-dokumentumok, valamint a csoportmunka kiterjesztése testesítik meg. Az előbbi óriási segítséget nyújt egy sablonra épülő dokumentum előállításában, miközben biztosítja, hogy ne számtalan mutáció készüljön, az utóbbi pedig – ha a Creative Suite CS4 programcsomagot telepítettük – lehetővé teszi a munkacsoport számára a dokumentumok pontos verziókövetését, miközben a hozzáférési jogosultságok egy kézben tarthatók.

Az Illustratorral szinte mindenféle képfeldolgozással kapcsolatos probléma megoldható.

Az InDesign natív módon kezeli a Photoshop és az Illustrator fájlformátumait is, ezeket a dokumentumokat, objektumokat egyszerűen áthúzzhatjuk az InDesign kiadványokba. Az InDesign CS4-es változata valójában a program 6. nagy verziója. Segítségével egyszerű és komplex kiadványok könnyen, gyorsan, tetszetősen tördelhetők, miközben a fejlesztők biztosították a konkurens formátumok átvételének lehetőségét is.

Az InDesign CS4 rengeteg újdonságot hozott:

- A programban az intelligens, programozható segédvonalak segítségével egyszerre több objektumot egyszerűen igazíthatunk, forgathatunk és átméretezhetünk, illetve a köztük lévő térköz megadásával eloszthatunk.
- Az elemeket az adott helynek megfelelően átméretezhetjük, elforgathatjuk és igazíthatjuk. Amikor egy objektumot húzással áthelyezünk egy másik objektumhoz viszonyítva, amelyhez igazítani szeretnénk, az intelligens méretezés megmutatja az objektum szélességét, magasságát és elforgatását kiemelve a többi objektumnak megfelelő méreteket és forgatást.

- Az **Igazítás** panel megnyitása nélkül is egyenletesen helyezhetünk el, oszthatunk szét azonos távolságra több objektumot az oldalon az elemek pozícióba illesztésével.
- Bár az újabb, kisebb tömegű LCD monitorok egyes változatainál könnyen elforgathatjuk a monitort is, és ehhez szoftveres támogatást kapunk, a többi megjelenítő esetében ez nem ilyen egyszerű. Átmenetileg a monitor fizikai elforgatása nélkül is elforgathatjuk a **Nézetek** menüből vagy az **Oldalak** paletta helyi menüjéből az oldalpárnézetet.
- Ha egy keretet rajzolunk meg betöltött elhelyezési kurzorral, akkor a program a fájlokat automatikusan az arányosan méretezett kerethez vagy a keret igazítási beállításainak megfelelően méretezi.
- Több kép rácsszerkezetbe helyezésével egyszerűen hozhatunk létre kontaktlapot.
- Egy régi adósságot pótolnak ezzel a funkcióval. Ha figyelmetlen tördelő esetleg nem vette észre, hogy túlszedetté vált a szöveg, akkor a keretbe nem férő tartalom nem jelent meg a nyomtatásban sem (ha az ellenőrzésen is átment). A CS4 változattól a túlszedett szöveg esetén a program automatikusan új oldalakat hoz létre a szövegegység, kijelölés vagy dokumentum végén.
- Az élő ellenőrzés már a szerkesztés közben, azaz valós időben jelzi a várható gyártási problémákat, az esetleges hibákat. Az élő ellenőrzés segítségével tervezés közben ellenőrzéseket végezve, jobb eredményt kaphatunk, időt takaríthatunk meg, és csökkenthetjük a költségeket. A dokumentum nyomtatható változatának elkészülte előtt, azonnal felfedezhetjük és javíthatjuk a hibákat, ha egyéni ellenőrzési profilt hozunk létre. Az ellenőrzési profilban adjuk meg azokat a jellegzetességeket, amelyeket a programnak figyelnie kell.
- Az InDesign CS4 dokumentumokban a hatékonyabb együttműködés érdekében a táblázatokban beágyazott, alternatív szövegek közötti megjelöléseket helyezhetünk el.

- Bármelyik – választható nyelvű – felhasználói szótárhoz adunk hozzá kivételként egyéni szavakat, neveket és kifejezéseket, azokat a program minden nyelven megfelelő helyesírásúként kezeli.
- Az InDesign CS4 programban a **Szerkesztés** menüből vagy a **Ctrl+Y** billentyűkombinációval megjeleníthető Szövegegyeség-szerkesztőben is használhatjuk a táblázatokat.
- A GREP minta-kifejezés segítségével karakterstílusokkal formázhatunk egy olyan szövegen, amely megfelel a GREP kifejezésnek, azaz egy karakter vagy karakterlánc adott környezetben történő előfordulását kereshetjük meg és módosíthatjuk.
- A testre szabható **Hivatkozások** panellel egyszerűen kereshetjük, rendezhetjük és kezelhetjük a dokumentumhoz tartozó összes fájlt. Megtekinthetjük a munkafolyamat tekintetében fontos jellemzőket, például a méretet, elforgatást és felbontást. A megjelenítendő, sőt sorba rendezéshez is felhasználható tulajdonságokat a panel menüjének **Panel beállítási** parancsával előhozott párbeszédpanelen adjuk meg.
- A CS4-es változattal már dinamikus, online kiadványokat (SWF és PDF) formátumban is készíthetünk.

És ezek csak kisebb részét, kb. ötödét jelentik az újdonságoknak...

A szoftver munkakörnyezete egyszerű, interaktív, a felhasználói felületet mindenki könnyen átalakíthatja úgy, hogy a legjobban segítse a hatékony munkát. Ez a kötet a felhasználói felület átalakításának lehetőségeivel, illetve a program vezérlő eszközeivel (ikonok, gyorsgombok) foglalkozik. A program használatával kapcsolatos egyéb tudnivalókat a *Kezdő lépések* kötetben tettük közzé.

Az ismeretlen szavakat, kifejezéseket általában első előfordulásuk helyén mutatjuk be, magyarázzuk. A magyar kifejezéseknél igyekeztünk következetesen alkalmazni a lokalizáció eredményeit is. Aki a korábbi angol változatot használta, vagy most is az angol verzió mellett maradt, annak hasznos lehet a kötet végén szereplő szótár, amely a program speciális szóhasználatát tükrözi.

Az itt leírtak megértéséhez és alkalmazásához különösebb számítástechnikai ismeretekre nincs szükség, elegendő a Macintosh

OS, vagy a Windows operációs rendszer alapfokú ismerete. Könyvünk alapjául egy Windows rendszeren futó, magyar nyelvű CS4 változat szolgált.

A papír alapú – hagyományos – könyvek kezelési módja némiképpen módosul az elektronikus könyvet „forgatók” számára. Ez a könyv az ingyenes Acrobat Reader 5.0, Adobe Reader, illetve Adobe e-Book Reader segítségével olvasható. Akinek nincs ilyen programja, az letöltheti többek közt a www.adobe.com webhelyről is. Az ilyen típusú könyvek igen előnyös tulajdonsága, hogy a képernyőn megjeleníthető a tartalomjegyzék, amelynek + ikonjaival jelölt csomópontjaiban alfejezeteket tartalmazó ágakat nyithatunk ki. A tartalomjegyzék bejegyzései ugyanakkor ugróhivatkozásként szolgálnak. Ha egy fejezetre akarunk lépni, akkor elegendő a bal oldali ablakrészben megjelenített könyvjelző-lista megfelelő részére kattintani. Sőt az ilyen könyvek teljes szövegében kereshetünk.

A programot két, téma szerint jól elkülöníthető kötetben ismertetjük. Így nemcsak kisebb méretű, de olcsóbban letölthető állományokat adhattunk közre, ami különösen a felhasználók szerint szintén fontos szempont. A *Kezdő lépések* című kötet foglalkozik a program kiadványszerkesztői alkalmazásával, a kiadványok általános követelményeivel, valamint tárgyalja a fájlkezelő Adobe Bridge használatát, míg a gyorsreferenciaként is használható *Haladóknak* című kötet mutatja be, hogyan alakíthatjuk át a felhasználói felületet úgy, hogy az a legjobban igazodjon munkastílusunkhoz, a CS4 csomag telepítésekor elérhető verziókezelést, a programban használható eszközök mellett az angol-magyar szótárt is.

Végezetül: bár könyvünk készítése során a megfelelő gondossággal igyekeztünk eljárni (beleértve a tartalmi pontosságot és a mondanivalót tükröző formát), ez minden bizonnyal nem óvott meg a tévedésektől. Kérem, fogadják megértéssel hibáimat.

Szentendre, 2009. november

Köszönettel

a szerző.

SZEMPONTOK A TÖRDELÉSHEZ

A szemléltető, illetve a vizuális közlés körébe tartozik egyaránt a nyomtatott és a számítógép-monitoron megtekinthető információ. Ezeknek a közléseknek értékét jelentősen befolyásolja a tipográfia által meghatározott szedéstechnikai szerkezet és forma. A tipográfia eszközkészlete nyújtja az írást a nyomtatáshoz, illetve az ahhoz hasonló megjelenésű elektronikus dokumentumok készítéséhez. Végül is a hagyományos tipográfiai alapokon nyugszanak az Interneten keresztül elérhető HTML nyelvű weblapok is.

A tipográfia feladata az érthető, áttekinthető, a szöveg összefüggéseit jól hangsúlyozó, olvasható közlés. A tipográfiai kifejezési formák az információátadás gyakorlati eszközein túl esztétikai formák is. A formák kialakítását meghatározzák a tárgyformálás esztétikai törvényein túl a gyakorlati funkció, az előállítás technikája, a felhasznált anyagok egységessége.

A fejezetben e törvényszerűségek megvalósításához szükséges elméleti és gyakorlati alapokat foglaljuk össze.

A tipográfia jellegzetességei

A tipográfia bár a szöveg közlésére szolgál, alkalmazott módszerei jelentősen eltérnek a kézírástól. A nyomtatott formában megjelenő szöveg minden eleme előre kiszámított és olyan lehetőségei (behúzás, igazítás, különféle betűtípusok és fokozatok stb.) vannak a mondanivaló kiemelésére, tagolására, hangsúlyozására, amelyre a kézírásos gondolatrögzítés nem képes.

Az egyik legszembetűnőbb különbség az írásra jellemző változó hosszúságú sorokkal szemben a sorkizárással létrehozott szövegtömb, amely a könyvek, illetve az újságok általánosan elterjedt jellegzetessége, és egységes szövetbe foglalja az oldalt. Termé-

szetesen ezt is, mint a továbbiakban tárgyalt többi tipográfiai eszközt is, csak bizonyos feltételek teljesülése mellett alkalmazzuk. Bár a tipográfiai eszköztár szabadon alkalmazható, a tömbös, négy-szögletes formájú szöveghasábot nem használjuk kötött szabályok szerint felépített versek vagy keskeny hasábok esetén. Ilyenkor a kézírásra jellemző balra igazított sorokat jelenítünk meg. A címek és egyes lírai művek sorainak középre zárását, vagyis a középtengelyes elrendezést is a nyomdai szedés technikája tette lehetővé. A prózai tartalmú művek másik jellegzetessége, hogy a bekezdéseket behúzással különítjük el. Ez már a kézi szedés esetén is könnyen megoldható volt.

Tipográfiai mértékrendszer

A nyomdászat kezdeti évszázadainak leggyakrabban előállított termékei egyházi megrendelésre készültek. Ebből adódott az a gyakorlat, hogy az ilyen egyházi olvasmányok fajtái meghatározták a szövegeket felépítő betűk méretét. Például a *brevier* betűfokozatot használták a breviáriumokhoz, a *kanon* fokozatot nagy énekeskönyvekhez, a *missal* betűfokozatot nagy misekönyvekhez. Ezek az elnevezések csak szokásokon alapultak, ezért a betűöntő és a nyomdász saját mérlegelésére bízták a méretek kiválasztását, az ő ítéletükön múlt, hogy mit mekkorának tartottak. A betűfokozatok ilyen elnevezései nem szolgálták a pontos méretmegadást, tervezést. Minthogy a sokféle követhetetlen elnevezés nem alapult elfogadott mértékegységen, előfordulhatott, hogy amit az egyik helyen missalnak, azt a másik helyen esetleg kanonnak neveztek.

Az apró fokozatok megkülönböztetésére alakították ki a nyomdai pontok rendszerét. A francia S. P. Fournier által 1730 körül kezdett munkát többen folytatták. Firmin Didot (ejtsd: didó) 1770-ben a méretrendszer alapegységét a francia királyi láb 864-ed (6 x 12 x 12-ed) részeként határozta meg. A Didot-ról elnevezett pontrendszert 1881-ben, egy nemzetközi nyomdászkongresszuson igazították méterrendszerhez (Didot az egész rendszert metrikussá alakította volna, de ez nem terjedt el). 1 pont (jelölése 1 p vagy l) a méter 2660-ad része, kerekítve 0,376 mm lett. A nagyobb egység nem tízes, hanem tizenkettes (a Didot-féle tizenkettes számrendszert megőriz-

ve), $12 p = 1$ ciceró (rövidítve cic vagy c), amely kerekítve 4,513 mm. Ennél is nagyobb egység a konkordansz ($4c=18,051$ mm), amely a nagyobb üres helyek kitöltésének modulja volt. A függelék átszámítási táblái között bemutatunk egy tipométer ábrát, amely az amerikai-angol tipográfiai, úgynevezett pica- pontrendszert is mutatja ($1 \text{ pica} = 11,25 \text{ Didot-pont} = 4.217 \text{ mm}$).

Az amerikai-angol pontrendszer alapja 1886 óta a hüvelyk (inch ") 72-ed része. Jelölése 1 pt, pica-pontnak is nevezik, ahogy a másikat Didot-pontnak. Ez a méret eltér a francia és német befolyási övezetben szokásos Didot-pont méretétől. $1 \text{ hüvelyk} = 6 \text{ pica}$, illetve $1 \text{ pica} = 12 \text{ pont} = 4.217 \text{ mm}$.

A tipográfiai közlés elemei

A tipográfiai közlés alapeleme a nyomtatott betű. Ebből építkeznek a nagyobb egységek, a szavak, sorok, sorcsoportok, szövegtömbök. Ezek és a díszek, illusztrációk képezik a nyomtatvány kompozíciójának nyersanyagát. Egymáshoz való viszonyukat és elhelyezésüket a papíron a tipográfus adja meg. A tipográfiai kompozícióba beletartozik a „vakanyag” is, amely a látható részek között a tagolást, távközöket biztosítja.

A betű

A tipográfia legkisebb eleme a betű. A nyomtatáshoz felhasznált betűt a betűművészek rajzai alapján állították elő korábban a betűöntődék, a szedőgépmatrica gyárok, de ilyen művészi alapokon nyugszanak a tördelő és kiadványszerkesztő programok betűkészletei, a fontok is. Ezeket azonban a korszerű nyomdákban nem kézi betűszedéssel, hanem levilágítással és fototechnikai úton előállított nyomólemezek segítségével reprodukálják.

A nyomtatott betűnek többféle szempontot kell kielégítenie:

◆ Jól olvashatónak kell lennie.

Ez a követelmény a jellegzetes, nem uniformizált (jól megkülönböztethető) betűk alkalmazásával elégíthető ki. A gyakorlatban kialakultak a betűk megfelelő szélesség/oldalarányai is. Kimutatták,

hogyan a normál szélességű betűk jobban olvashatók, mint a keskenyek. Ugyancsak az olvasást segíti a betűtalp, amely mintegy vezeti a soron az olvasó szemét.

◆ Harmonikusan csatlakozzon szomszédaihoz.

Ezt az esztétikai igényt azok a betűk elégítik ki, amelyek szépen, törés nélkül kapcsolhatók az összes, ugyanabba a betűtípusba tartozó más betűhöz. Fontos az is, hogy ez érvényesüljön a betűtípus összes fokozatán, azaz minden választható méretében.

◆ A betű ritmikus legyen.

A szedett sorok egyenletes ritmusát nem törhetik meg kiugrások, az átlagostól eltérő tónusú tömörebb vagy lazább csomópontok. A feltelettel teljesítő betűkészletek egyenletes betűközökkel készülnek. A betűk szorosabb vagy tágabb egyengetése (jusztirozása) egyes fényszedő és a DTP rendszerekben megoldható. Előnyösebb, ha a gyári betűközük érintetlenül hagyása mellett csak az egymástól távol álló szomszédos nagybetűk között szűkítjük (például az LT, VA betűpárokét, amelyekre korábban ligatúrát – egybeöntött betűket – alkalmaztak).

◆ A betű nyomásbíró legyen.

Az ólombetűk esetében ez a feltétel tényleges mechanikai szilárdságot biztosító formát követelt meg. Például kevésbé nyomástűrők voltak a vékony talpvonalú és derékszögben, éles sarokkal csatlakozó betűk, mert ezek könnyebben törtek. E szempontból szerencsésebbek voltak a vastagabb talpvonalú (például a reneszánsz) betűk. Ez a szempont természetesen függött a betűfokozattól is. A fotótechnikai úton történő nyomólemezzel előállítás is befolyásolja a betűk részletessége, formája. A kisméretű (vagy durva papírra kerülő) betűk lehetőség szerint legyenek egyszerűek. Ez segíti a nyomást és a kész kiadvány olvasását is.

Betűtípusok

A nyomdai betűtípusokat stílusjegyeik alapján osztályozzák. Egy betűtípusba tartoznak az azonos tipográfiai elv alapján kidolgozott, azonos formajegyekkel jellemezhető, rendszerint az alkotó nevét viselő betűsor és a hozzá kapcsolódó írásjelek. Az ugyanolyan elv

alapján készült betűfajta összes változata együtt alkotja a betűcsaládot. A történelmi betűtípusok évszázadok alatt jelentek meg és maradandó értékű alkotások. Jelenleg csaknem háromezerféle szöveges betűtípust ismerünk, a reklámbetű típusok száma ennek tízszerese.

A nyomdabetű alapfogalmai

Egy-egy DTP alkalmazás karakterkészlete sem haladja meg azonban a több százat, ugyanakkor ezek összességének telepítése jelentősen lerontja a számítógép teljesítményét, sőt egyes számítógépes rendszerekben a kezelhető karakterkészletek száma korlátozott. Az egyes kiadók általában megelégednek tíz-tizenöt betűtípus használatával, de egyetlen kiadványon belül ennek töredéke is elegendő, ha a használt betűtípusok valamilyen összhangját akarjuk biztosítani.

A betűváltozatok egy betűcsaládba tartozó módosítások. Ilyen lehet például a normál szélességű, normál vonalvastagságú alapváltozat vagy ennek valamilyen kiegészítő változata, amelyet szélesítéssel, keskenyítéssel, a vonalvastagság növelésével, vagy csökkentésével állítanak elő, vagy lehet dőlt, díszített, kontúrvonalas variáció és ezek kombinációja.

A hatvanas évektől a következőkben ismertetett tipológiát alkalmazzák a betűcsaládok megkülönböztetésére. A betűcsaládba sorolást a betűtípusok készítésének ideje, formai jellegzetességeik (a betűtálpak alakja, az alap- és összekötővonalak közötti ellentét) alapján végezték. Többféle osztályozás is létezik, azonban e könyv céljainak ez is éppen megfelel.

A betűtípusok általános ismertetése után a jobb összehasonlíthatóság érdekében bemutatunk néhány manapság használt betűtípust úgy, hogy mindegyikkel ugyanabban a fokozatban ugyanazt a szöveget nyomtattuk.

Velencei reneszánsz antikva

A reneszánsz kor betűiben megtalálhatók a tollírásra emlékeztető (például i, j, m) betűk ferde kezdővonalai, a betűk ferde középtengelye (például o, e, c) és a végsőre hasonlító betűk jellemzői (például a betűtalp). Korábbi elnevezése *medieval* volt.

Fő jellegzetessége, hogy az alap- és segédvonalak vastagsága csak alig tér el egymástól, betűvégződésai (*szerifjei*) lágyan íveltek, a korai változatok „e” betűinek keresztvonala ferde, a kerek betűk tengelye enyhén balra döntött, a betűtalpak kissé kerekdedek.

A váltakozó vonalvastagság és a kerek formák (a „b”, „d”, „p” és „q” betűknél is megfigyelhető) tengelyének balra dőlése a ferdén tartott lapos tollal írt humanista betűformára, kézírásra emlékeztet. Ilyen típus a Centaur (Venetian, Arrighi), Poliphilus.

A XV. és a XVI. században elterjedten használt betűtípusokat szórványos használat után a XX. században vették ismételen elő. Hosszabb szövegek szedésére ajánlható könyvek kenyérszövegeként könnyen olvasható, esztétikus megjelenítést ad.

Francia reneszánsz antikva

A XVI. század második negyedétől Franciaország vette át a könyvnyomtatás vezető helyét. Vonalve-

AÁBCDEÉFGHIÍJKLMNOÓÖ
PQRSTUÚÜVWXYZ
0123456789?!*„”

aábcdeéefghiiijklmnoó
öpqrstuúüvwxyz

Fő jellegzetességei:

CENTAUR
(VELENCEI RENESZÁNSZ A.)

AÁBCDEÉFGHIÍJKLM
NOÓÖŐPQRSTUÚÜŰ
VWXYZ

0123456789?!*„”

aábcdeéefghiiijklmnoóöőpqrstuúüü
vwxyz

Fő jellegzetességei:

GARAMOND
(FRANCIA RENESZÁNSZ A.)

zetésük változatosabb, az alap és segédvonalak vastagsága jobban eltér egymástól, a kis e betű keresztvonala vízszintes, és a középnél feljebb helyezkedik el. A legfontosabb e csoportba tartozó betűtípus a Claude Garamond által metszett Garamond – más néven Grenada – típus (Garamond emlékét őrzi a garmond betűfokozat elnevezés is). E betűtípus alapja már nem kézi írás, hanem nyomtatott betű volt.

Erre a betűtípusra is elmondható, hogy a XV. és a XVI. században elterjedten használták, majd a XX. században vették ismételten elő. Hosszabb szövegek szedésére bátran ajánlható, könyvek kenyszerűségeként könnyen olvasható, esztétikus megjelenítést ad.

Barokk antikva

A XVI. század második harmadától kezdték alkalmazni a barokk mozgalmasabb stílusjegyeit tükröző, átmenetinek is nevezett betűtípusokat. A betűk vonalvastagságai között a reneszánsz antikvához képest nőttek a különbségek, a betűk kontrasztosabbak, a kerek formák tengelye általában függőleges, a kurrens betűk kezdővonala rendszerint ferde, az alsó végződés vízszintesek, a talpak alig lekerekítettek, de még körívben csatlakoznak a betű szárához. A szerifek kevésbé íveltek, néhol már sarkosak, az alsó és felső betűnyúlványok hosszúak. A betűtalpak hegyesebben végződnek. A vonalvezetésre a rézmetszés nyomta rá bélyegét. Idesorolható betűtípus többek közt a Van Dyck, Misztófalusi, Caslon, Fleischmann, Baskerville, Fournier, Janson, Times. Létezik holland, angol, francia és modern változata is. A holland antikva jellegzetessége, hogy a nagybetűk függőlegesek, a kisbetűk ferde tengelyállásúak. A barokk antikva alkalmazásának fő korszakai a XVII.-XVIII. és a XX. század.

AÁBCDEÉFGHIJK
LMNOÓÖPQRSTU
ÚÜVWXYZ
0123456789?!*„
aábcdeéfgghiíjklmnoó
öpqrstuúüvwxyz

Fő jellegzetességei:

TIMES
(BAROKK ANTIKVA)

Klasszicista antikva

Az antik stíluseszményhez visszaterő fegyelmzett stílus. A betűtípusokat rézmetsző művészek mértani pontossággal szerkesztették, amelynek semmi köze nincs már a kézírásból származó nyomdai betűhöz. A fő és hajszálvonalak között jelentős a vastagságbeli eltérés, a kerek formák tengelye függőleges, a betűtalp, a záróvonal és a fővonal között sarkos az átmenet, csak alig van lekerekítés, a kurrens „e” betű határvonala vízszintes. Mindenhol törekedtek a nemes egyszerűsége. A legjellemzőbb betűcsaládban a betűszem: felnyúló szár: lenyúló szár arányai 1: 1: 1.

Idetartozó betűtípus a Didot, Bodoni, Walbaum, Normande. Modern formái: Tienemann, Corvinus.

A klasszicista antikvakkal a XIX század elején lezárult a hagyományos betűformák korszaka, az ezt követő betűformákat nem hagyományos betűformáknak nevezik.

Betűtalpas lineáris

antikva

Régebbi elnevezése egyptienne, Vincent Friggins hozta létre. A XIX század elején az új betűtípusok kialakulására jelentős hatással volt a litográfia feltalálása. Ezt követő-

AÁBCDEÉFGHIJK
LMNOÓÖPQRSTU
ÚÜVWXYZ

0123456789?!*„”

aábcdeéfgghiíjklmnoó
öpqrstuúüvwxyz

Fő jellegzetességei:

BODONI
(KLASSZICISTA ANTIKVA)

AÁBCDEÉFGHIÍ
JKLMNOÓÖPQR
STUÚÜVWXYZ

0123456789?!*„”

aábcdeéfgghiíjklmn
oóöpqrstuúüvwxyz

Fő jellegzetességei:

CLARENDON
(BETŰTALPAS LINEÁRIS A.)

en már tetszőlegesen rajzolt, díszített betűket is kialakíthattak az öntött betűk megkötöttségével szemben. A geometriai szerkesztésű betűk legfőbb jellegzetessége, hogy a vonalvastagságuk optikailag azonos vagy csak kissé eltérő, markáns betűtalppal rendelkeznek, az „A” betűn sapka található. A betűtalp eredményeképpen ez a betűtípus sokkal zártabbnak tűnik, mint a talp nélküli lineáris antikva.

A betűtalp miatt az ide tartozó típusok jól olvashatók, de nehézkesnek tűnnek. Könyvbetűként, illetve hosszabb szövegek szedésére csak kivételes esetekben használják. Betűcsaládjai a korai, késői (Clarendon), modern (Memphis) és az írógépbetű. Idetartozó típusok többek közt a Shadow, Volta, Figaro, Serifa is.

Betűtalp nélküli lineáris antikva

Régebbi elnevezése groteszk, helyesebb a vonalas antikva elnevezés, amely utal a formára is. Jellegzetessége az azonos vonalvastagságú vonalokból álló szabályos felépítésű betűk, talpak nélkül. Az alap és segédvonalak vastagsága között semmi vastagságbeli különbség nincs.

Általában könyvbetűként és hosszabb szövegek szedésére nem alkalmasak, mert az egyforma vonalvastagság fárasztja a szemet.

Képeskönyv számára, az olvasás tanítására, és gyakorlására, címszedésre, akcidens és hirdetésszedésre használhatók.

Idetartozó típusok többek közt az Annonce, Gill, Helvetica, Elegant, Futura, Reform is. Változatait keltezési idejük szerint csoportosítják korai és modern kategóriákba. A Helvetica (Arial) a modern változatba sorolható, leggyakrabban használt típusa. Ezt a betűtípust a fentebb leírt szempontok ellenére igen gyakran használják az újságok, illetve világos szövege miatt műszaki kiadványok részére. Az ezzel szedett szövegben a nagybetűk, a kurrens betűk és a

AÁBCDEÉFGHIJKLMNOÓÖ
ŐPQRSTUÚÚÜVWXYZ
0123456789?!*,,”

aábcdeéfgghiijklmnoó
ööpqrstuúüvwxyz

Fő jellegzetességei:

HELVETICA
(BETŰTALP NÉLKÜLI LINEÁRIS
ANTIKA)

számok egyaránt kiegyenlítetten mutatkoznak. Ez teszi a szöveget kellemesen olvashatóvá. Alkalmazzák az építészetben is, mert formái az antik görögök írásmódjára emlékeztetnek.

A Lumitype fényszedő géphez készítette Adrian Frutinger az Univers betűtípust, amelynek 21 féle változata jelent meg.

Egyéb antikvák

Másik elnevezése: kötetlen antikva. Ebbe a csoportba tartoznak az antikvák fenti csoportjainak olyan variációi, amelyek nem tisztán és következetesen, de magukon hordozzák azok jellegzetességeit. Általában egyéni megfogalmazású betűfajták. Jellegzetességük, hogy talp nélküliek, rendszerint a vágott

**A A B C D E E F G H I J K L M
N O O P Q R S T U U V W
X Y Z**

**a a b c d e e f g h i j k l m n o
o p q r s t u u v w x y z**

BROADWAY
(KÖTETLEN ANTIKVA)

hegyű toll különféle tartásából adódó vonalvezetés látszatát keltik. Idetartozó típusok többek közt a Broadway, Catull, Columna, Optima, Pascal, Delphin, Post, Herold, Carolus, Codex, Pergamen.

Írott típusok

Ezek a betűk kimondottan a kézírást utánozzák. Jellegzetességük a lendületes vonalvezetés, a betűk tengelyének jobbra dőlése, az alkalmazott íróeszköznek megfelelő változó vonalvastagság, árnyékhatás, ecsettechnika alkalmazása.

Folyóírás jellegű, a kisbetűk pontos egybekapcsolódását követő, gyakran szertelen vonalvezetésű betűtípusok, amelyek verzális (nagybetűs) szedésre alkalmatlanok, nagymértékben tükrözik alkotójuk egyéniségének, felfogásának nyomait. Idetartozó típusok többek közt az Ariston, Mistral (Aeolus, Missive, Zephyr Script, Staccato), Kalligráfia, Signal, Diskus Vladimir és sok egyéb „script” betűtípus.

**A A B C D E E F G H I J K L M N O O P Q R S T
U U V W X Y Z 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 ? ! * , " "**

*a a b c d e e f g h i j k l m n o o p q r s t u u v w x y z
{*

MISTRAL
(ÍROTT TÍPUS)

Dísz- és reklámbetűk

A díszbetűk általában valamelyik korábban ismertetett típus díszes változatai. Idetartozik például az Algerian, Bremen, díszes Misztótfalusi, Saphir, Ornata. A reklámbetűk hivalkodó, erős hatású betűk, típusaik száma körülbelül harmincezer.

AÁBCDEÉFGHIÍJKLMNO
ÓÖPQRSTUÚÛVWXYZ
0123456789?!*„”

ALGERIAN (DÍSZ BETŰTÍPUS –
CSAK VERZÁL)

Törtvonalú betűk

Ezek általában a gót, a schwabachi és a fraktúr különféle változatai. Korábban a német nyelvterületen voltak használatban. Rendkívül nehezen olvasható, cikornyás betűtípusok, hazánkban kisebb jelentőségűek, ezért nem részletezzük.

AÁBCDEÉFGHIÍJKLMNOÓÖPQRST
UÚÛVWXYZ 0123456789?!*„”

aábcdeéfgghiíjklmnoóöprstuuüvwxyz
z

FRAKTUR
(TÖRTVONALÚ TÍPUS)

Idegen betűtípusok

Ide tartoznak a nem latin írásból származtatott betűtípusok (cirill, görög, kínai, arab, héber stb.). A görög betűk jelentősége hazánkban is nagy, hiszen nemzetközileg szabványosított, műszaki vonatkozású jelölésekre használják.

ΑΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝΞΟΠ
ΡΣΤΥΦΧΨΩ

αβγδεζηθικλμνξοπρστυφχ
ψω

GÖRÖG BETŰK

Betűfajták, változatok

A betűfajták egy betűtípus módosításával jönnek létre.

Formájuk szerint megkülönböztetünk antikva (álló), kurzív (dőlt), kurrens (kisbetű), verzál, illetve verzális (nagybetű), kapitälchen vagy kiskapitális (a kisbetűk helyett méretükkel megegyező nagybetűk – lásd e könyvben az ábrák jelölésénél) formákat. Ezek kombinációit is alkalmazhatjuk.

Vastagságuk szerint lehetnek normál, félkövér (halbfett) vagy kövér (fett) vastagok. Szélesség alapján megkülönböztetünk keskeny, normál, széles, egészen széles típusokat.

A DTP-ben választható díszítettség, illetve grafikus hatás szerint lehet normál, domború, bevészt, árnyékolt, kontúros.

Rendszerint az antikva betűtípusokat alkalmazzuk szövegbetűnek – illetve a nyomdászok megélhetését biztosító szerepéről elnevezve –, kenyérbetűnek. A kiemelésekhez a kurzív, félkövér, kiskapitális változatokat használjuk, ritkábban az aláhúzást. A többi betűfajtát a könyvkiadásban csak elvétve, inkább a címfokozatokhoz használjuk.

ARIAL (Helvetica) ANTIKVA

ARIAL FÉLKÖVÉR

ARIAL KÖVÉR

ARIAL KURZÍV

ARIAL FÉLKÖVÉR KURZÍV

ARIAL KÖVÉR KURZÍV

ARIAL KESKENY

ARIAL KESKENY KURZÍV

ARIAL KESKENY KÖVÉR KURZÍV

BETŰFAJTÁK

Betűfokozatok megválasztása

A betűfokozatok jelentősen befolyásolják az olvashatóságot. Gondoljunk arra, hogy az olvasók jelentős része szemüveget visel. Hat pontnál kisebb fokozatot kenyérbetűként nem szabad alkalmazni. A szövegbetűnek ezért rendszerint 9-11 pontos (borgisz, garmond, kisciceró) fokozatot választunk (a 10 pontnál kisebb betűfokozatnál már jelentősen csökken az olvasási sebesség):